

Irmina Matonytė*

ISM vadybos ir ekonomikos universitetas

Tatsiana Chulitskaya**

Lietuvos socialinių tyrimų centras, Europos humanitarinis universitetas

Trečiasis sektorius ir politinė komunikacija Baltarusijoje: 2010 m. prezidento rinkimų kampanijos atspindžiai socialinės politikos tematikoje

Pagrindinis šio straipsnio tikslas – parodyti politinės komunikacijos ypatumus nedemokratinio režimo aplinkoje (Baltarusijoje). Pirma, išdėstoma trečiojo sektoriaus organizacijų tipologija pagal jų lojalumą valstybei ir veiksmų autonomiškumą. Po to aptariamos trečiojo sektoriaus organizacijos, veikiančios Baltarusijos socialinės politikos srityje. Analizuojant 2010 m. rugsėjo – gruodžio mėn. Lukašenkos ir kitų kandidatų viešus pasisakymus bei viešuosius veiksmus, susijusius su socialiniais klausimais, taikyti kokybinės diskurso analizės metodai. Tyrimas rodo, kad Baltarusijoje valstybė veiksmingai riboja trečiojo sektoriaus organizacijų raiškos ir veiklos galimybes bei riboja jų dalyvavimą politinėje komunikacijoje. Rinkimų kampanijoje iš esmės trūko tvirtesnių alternatyvių socialinės politikos pasiūlymų. Valstybė (provyriausybinės trečiojo sektoriaus organizacijos, valstybės valdoma žiniasklaida, vyriausybės pareigūnai ir valstybinės institucijos, pavyzdžiui, KGB, karinės pajėgos) atliko pagrindinį vaidmenį mobilizuojant ir palaikant ryšius su visuomene tuometinio prezidento vardu, tokiu būdu atnešdami naują teroro bangą, kuri sekė po Lukašenkos pergalės 2010 m. gruodžio 19 d.

Įvadas

Tyrimu siekiama parodyti politinės komunikacijos, plačiai interpretuojamos kaip „tikslinga komunikacija apie politiką“¹, ypatumus nedemokratinio režimo aplinkoje (šiuo atveju – Baltarusijoje). Tuo tikslu analizuojama politinė komunikacija vienu pasirinktu klausimu (socialinė politika) 2010 m. prezidento rinkimų kampanijos metu. Socialinės apsaugos klausimo pasirinkimas susijęs su

* *Dr. Irmina Matonytė* - ISM Vadybos ir ekonomikos universiteto profesorė. Adresas korespondencijai: Arklių g. 18, Vilnius LT-01305, tel. +370 5 212 3960, el.paštas: irmmat@ism.lt

** *Tatsiana Chulitskaya* - Lietuvos socialinių tyrimų centro doktorantė, Europos humanitarinio universiteto lektorė. Adresas korespondencijai: Goštauto g. 11, Vilnius LT-01108, tel. +370 5 211 3774, el. paštas: tatsiana.chulitskaya@ehu.lt

¹ McNair B. *An Introduction to Political Communication*, London: Routledge, 2003, p. 24.

prielaida, kad neoliberalių socialinių reformų, drastiškai sumažinusių socialines išmokas Baltarusijoje, įvedimas 2007 m.² galėjo paveikti politinės komunikacijos turinį bei formą, o ginčai dėl neoliberalių pokyčių viešosios politikos srityje gali būti gana reikšmingi svarbios prezidento rinkimų kampanijos metu.

Reikėtų nepamiršti, kad 1994 m. faktinis Baltarusijos prezidentas Aleksandras Lukašenka atėjo į valdžią „saugoti teigiamo Sovietų Sąjungos paveldo“ ir ilgo savo buvimo valdžioje metu toliau tęsė valstybės formuojamos gerovės politikos įgyvendinimą. Iki 2007–2008 m. Baltarusijoje gyvavo sovietinio tipo, egalitarinėmis vertybėmis paremta socialinė politika ir visi buvo arbitrariniai „vienodinami“. Remiantis oficialia statistika, 2008 m. socialinės paramos sistema, įskaitant įvairias išmokas, naudojosi du trečdaliai Baltarusijos gyventojų.³ Socialiniai Lukašenkos tikslai išliko tokie pat, nepaisant ekonomikos prastėjimo – jo šūkis 2010 m. rinkimų kampanijos metu buvo „От сохранения – к приумножению!“ (rusų k.) [Nuo išsaugojimo prie augimo]⁴. Tuo pat metu jo konkurentų rinkimų šūkiuose daugiausia dėmesio buvo skiriama nedelsiamam padėties keitimui: „Ya pryishou kab vy peramagli“ (baltarusių k.) (Uladzimiras Nekliajevas) [Aš atėjau, kad jūs laimėtumėte]; „Vmeste my pobedim“ (rusų k.) (Andrejus Sanikovas) [Drauge mes nugalėsime!]; „U nas vsio polučitsa“ (rusų k.) (Alesis Michalevičius) [Mums pavyks]; „Postroim novoje – sochranim lučšeje!“ (rusų k.) (Jaroslavas Ramančiukas) [Sukursime naują – išsaugosime geriausią], ir kt.

Baltarusijos atvejo analizė išskirtinė pokomunistiniame kontekste. Bent 10–15 metų po komunistinio režimo žlugimo Vidurio ir Rytų Europoje (VRE) liberalusis diskursas, pabrėžiantis pliuralizmą, asmens teises ir verslo laisvę, vyravo visur⁵, išskyrus Baltarusiją. Sparčiai laisvejantiuose VRE valstybėse, susirūpinusiose valstybės pajėgumų stiprinimu ir tautinės tapatybės puoselėjimu, greta pastangų integruoti į Europos Sąjungą⁶ nebuvo skubama socialinio ir paskirstomojo teisingumo sąvokų įtraukti į politinę darbotvarkę. Priešingai, Baltarusijoje nuo 1994 m., vietoje bet kokių ilgalaikių tikslų, valstybė buvo ir yra orientuota į save, ir daugiausia dėmesio skiria savo lyderio išlaikymui. Tačiau ir nedemokratinės politinio gyvenimo

² Nuo 2007 m. prezidento Lukašenkos galios pozicijos ėmė silpnėti (prastėjant Baltarusijos ir Rusijos santykiams) ir sukėlė nerimą dėl socialinių garantijų tęstinumo.

³ Informacinė medžiaga, parengta Informacinio analizės centro prie Baltarusijos Respublikos prezidento administracijos, *Informacinė medžiaga informacijos – propagandos grupėms*, 2009 m.

⁴ „Kandidato į prezidento postą Aleksandro Lukašenkos rinkimų programa“, *Belarus Segodnya*, <http://sb.by/post/108854/>, 2010 11 27.

⁵ Ypač Čekijos Respublikoje ir Lenkijoje, žr.: Dryzek J.S. and Holmes L.T., *Post-Communist Democratization: Political Discourses across Thirteen Countries*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, p. 269–270.

⁶ Išsami Lietuvos situacijos analizė pateikiama: Matonytė I., „Why the Notion of Social Justice is Quasi-Absent from the Public Discourse in Post-Communist Lithuania“, *Journal of Baltic Studies*, Vol. XXXVII, No 4, 2006, p. 388–411.

taisyklės kartais leidžia ribotus trečiojo sektoriaus veiksmus. Lesteris Salamon'as pabrėžia, kad net griežčiausio represinio režimo valstybėse leidžiamas ir kartais net skatinamas liaudies dalyvavimas formuojant socialinę politiką⁷.

Trečiojo sektoriaus dalyvavimas socialinėje politikoje neišvengiamai atsispindi politinėje komunikacijoje, kadangi jis apima viešas diskusijas apie politikos administravimo būdus, dalyvavimą sudarant politinę darbotvarkę, politinių sprendimų (alternatyvų) siūlymą, konkrečių projektų įgyvendinimą ir kt. Jis apima pastangas keisti politiką arba paveikti institucinio elito sprendimus stiprinant piliečių dalyvavimą, siekiant kolektyvinių tikslų ar viešųjų interesų⁸. Trečiojo sektoriaus veiksmai socialinės politikos srityje paprastai telkiasi tarp dviejų kraštutinumų: riboto dalyvavimo veiksmai (pvz., laiškų valstybės pareigūnams siuntimas, peticijų pasirašymas, nedidelių savivalbos grupių organizavimas ir kt.) ir didesnio įsitraukimo bei daug pastangų reikalaujantys veiksmai (pvz., viešųjų renginių organizavimas, kampanijos, manifestacijos ir kt.)⁹.

Akademinių bandymų analizuoti trečiojo sektoriaus veiksmus ir atstovavimą jam politinėje Baltarusijos bendruomenėje mažai. Todėl verta paminėti empirinius tyrimų projektus, kuriuos atliko Baltarusijos strateginių studijų institutas (BISS), nagrinėjęs socialinius kontraktus šiuolaikinėje Baltarusijoje¹⁰, bendrą Rytų Europos studijų centro (EESC, Lietuva) ir Baltarusijos prodemokratinė nevyriausybinė organizacijų (NVO) asamblėjos projektą, skirtą nevyriausybinė organizacijų vaidmeniui Baltarusijos visuomenėje analizuoti¹¹; jų įžvalgomis stropiai remiamės šiame straipsnyje.

⁷ Salamon L. M., "Explaining Nonprofit Advocacy: An Exploratory Analysis. Center for Civil Society Studies", darbo dokumentas [serijos Nr. 21], Pilietinės visuomenės studijų centras, 2002, p. 4, http://www.ccss.jhu.edu/pdfs/CCSS_Working_Papers/CCSS_WP21_ExplainingNPAdvocacy_2002.pdf, 2011 05 03.

⁸ Daugiau informacijos: Boris & Mosher-Williams, "Nonprofit advocacy organizations: Assessing the definitions, classifications, and data", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 27, 1998, p. 488-506. Reid, E. J., "Nonprofit advocacy and political participation" in Boris E. T. & Steuerle C. E. ed., *Nonprofits and government*. Washington, DC: Urban Institute, 1999, p. 291-308.

⁹ Salamon L.M., "Explaining Nonprofit Advocacy: An Exploratory Analysis. Center for Civil Society Studies", working paper [series No. 21], Center for Civil Society Studies, 2002, p. 4. http://www.ccss.jhu.edu/pdfs/CCSS_Working_Papers/CCSS_WP21_ExplainingNPAdvocacy_2002.pdf, 3 05 2011.

¹⁰ Žr.: Haiduk K., Rakova E., Silizki V., eds., *Social Contracts in Contemporary Belarus*, SPb: Nevskij Prostor, 2009.

¹¹ Rytų Europos studijų centras (EESC, Vilnius, Lietuva) ir Baltarusijos prodemokratinė NVO asamblėja, *Obschestvennye ob'edineniya; ih rol' v sovremennom belorusskom obschestve. Analiticheskaya zapiska po rezul'tatam nacional'nogo sociologicheskogo oprosa* [NVO vaidmuo Baltarusijos visuomenėje. Viešosios nuomonės apklausos ataskaita], Minskas, 2010, <http://www.actngo.info/by/node/1354841>, 2011 05 03 (rusų k.).

1. Tyrimo metodai

Gerai žinoma, kad nedemokratiname kontekste duomenys, gauti tik iš institucinės aplinkos, nėra pakankamai informatyvūs ir turi būti pagrįsti įžvalgomis iš kitų šaltinių, pavyzdžiui, diskurso analizės, dalyvių pastebėjimų, kokybinių interviu ir kt. Todėl šiame tyrime taikoma politikos ir diskurso analizė, apimanti platų socialinės politikos srities veikėjų spektrą. Taip pat laikome, kad „esminis veiksnys, paverčiantis komunikaciją „politine“, yra ne žinutės šaltinis, bet jos turinys ir tikslas“¹². Mūsų empirinės medžiagos tekstyną sudaro viešosios kalbos, žiniasklaidos (interneto bei laikraščių) publikacijos, oficialūs dokumentai ir socialinių projektų ataskaitos. Žinučių ir prasmų, kylančių iš diskursyvinių aktų, atliekamų tam tikromis aplinkybėmis (šiuo atveju prezidento rinkimų kampanijos metu), paieškai taikome kokybinės diskurso analizės metodą. Remiamės Micheliu Foucault, kuriam „diskursas“ reiškia konkrečius istorinius signifikatus, formuojančius tiek subjektų, tiek objektų tapatybę¹³. Labiau į kiekybę orientuotas diskurso analizės metodas, kuriuo pabrėžiamas kolokatų skaičius ir topografinis diskurso elementų tyrimas,¹⁴ reikalaujantis kruopštaus tekstų atrinkimo, yra neįmanomas, esant dabartinėms politinėms ir kultūrinėms sąlygoms Baltarusijoje¹⁵.

Mes analizuojame viešąsias prezidento kalbas, kitų devynių kandidatų į prezidento postą kalbas, publikacijas ir rinkimų programas, didžiausių internetinių Baltarusijos naujienų agentūrų pranešimus internete, nacionalinės spaudos straipsnius, analitinius ekspertų straipsnius, Baltarusijos trečiojo sektoriaus organizacijų interneto tinklalapiuose pateikiamą informaciją, Baltarusijos įstatymus ir norminius aktus ir kt. (išsamus medžiagos sąrašas pateikiamas 1 priede). Susitelkėme ties 2010 m. prezidento rinkimų kampanijos laikotarpiu nuo oficialios jos pradžios rugsėjo 24 d. iki rinkimų dienos (2010 m. gruodžio 19 d.).

¹² Denton R. E., Woodward G. C. *Political Communication in America*, New York: Praeger, 1998, p. 11.

¹³ Foucault M., *The archaeology of knowledge*, New York: Pantheon Books, 1972, p. 49.

¹⁴ van Dijk T., „Political Discourse and Political Cognition“ in Chilton P., ed., *Politics as Text and Talk. Analytic approaches to political discourse*, Philadelphia: Johns Benjamins Publishing Company, 2002, p. 203–237. Luskin, R.C., „Measuring Political Sophistication“, *American Journal of Political Science*, No. 31 (4), 1987, p. 856–899.

¹⁵ Daug nevalstybinių Baltarusijos dienraščių ir savaitraščių (spausdintinių arba internetinių) neturi tikrų archyvų. Populiaraus nepriklausomo nacionalinio savaitraščio redaktorius aiškina: „Mūsų medžiaga gali tapti pagrindu represinio ir nenusipėjamo Lukašenkos režimo baudžiamiesiems kaltinimams prieš mus.“

2. Baltarusijos trečiojo sektoriaus tipologijos link

Baltarusijoje geriausiai žinomas penkių trečiojo sektoriaus organizacijų tipų aprašymas, pateiktas analitiko Černovo¹⁶. Černovas išskiria valstybines NVO (*angl.* GoNGO), įkurtas pačios Baltarusijos valdžios, siekiant mobilizuoti ir skleisti liaudies pritarimą vyriausybės politikai; pro-vyriausybinės NVO (*angl.* postGoNGO), buvusias sovietines socialines organizacijas, atgaivintas Lukašenkos režimo metu; donorų NVO (*angl.* DoNGO), inicijuotas tarptautinių organizacijų; partijų NVO, įkurtas politinių partijų ar politinių judėjimų, siekiant užverbuoti narius ir remti savo veiklą; ir, galiausiai, smulkias savivalbos NVO. Tačiau ši puiki trečiojo sektoriaus organizacijų klasifikacija atspindi jų organizacines ypatybes, bet neatsižvelgia į veiklą ir palaikomą diskursą. Juk GoNGO ir postGoNGO, pagal savo misiją ir lojalumą režimui, iš esmės nesiskiria, o DoNGO ir partijų NVO laikosi panašių politinių pažiūrų ir yra atstumtos dėl Lukašenkos režimui priešiškos laikysenos. Smulkios savivalbos NVO vargu ar išvis gali būti vadinamos „organizacijomis“, kadangi jų žmogiškieji ir finansiniai ištekliai netenkina veiklos tęstinumo kriterijaus.

Nekyla abejonių, kad trečiasis sektorius nedemokratiškoje Baltarusijoje – silpnas, o galimybės bei paskatos eiliniams piliečiams (lyginant su išrinktais ir/ arba paskirtais pareigūnais) dalyvauti viešosios politikos procese – labai ribotos.¹⁷ Trečiasis sektorius susiduria su akivaizdžiais sunkumais steigiant organizacijas bei rengiant autonomiškus projektus Baltarusijoje. Nedemokratinis režimas riboja ir pažeidžia žmogaus teises, gniaužia pilietines iniciatyvas, slopina domėjimąsi socialiniais klausimais ir riboja galimybes priimti piliečius į nevyriausybinės organizacijas bei veiksmingai įgyvendinti alternatyvius viešosios politikos projektus.

Tokiame kontekste Baltarusijos politinės partijos atrodo panašios į interesų grupes ir užsiima pilietiniu aktyvizmu, tačiau grynasis jų politinis potencialas labai menkas. 2005 m. buvo priimtos Politinių partijų įstatymo (1994) pataisos, aiškiai draudžiančios bet kokią priklausymą kelioms politinėms organizacijoms vienu metu, reikalaujančios įsteigti vietos partijų skyrius mažiausiai pusėje Baltarusijos regionų (6) ir griežtai ribojančios lėšų rinkimą užsienyje. Šio įstatymo įgyvendi-

¹⁶ Chernov V., „Tretii Sektor v Belarusi: evaluciya, sovremennoe sostoyanie i perspektivy razvitiya“ [„Trečiasis sektorius Baltarusijoje: evoliucija, dabartinė būklė ir raidos perspektyvos“], *e-journal Wider Europe Review*, Vol. 4, No. 14, 2007, <http://review.w-europe.org/14/2.html>, 2011 04 20 (rusų k.).

¹⁷ Remiantis EESC tyrimu (2010), visuomenės supratimas apie nevyriausybinės organizacijas Baltarusijoje silpnas; baltarusiai neužsiima savanoriška veikla (tik 9,1 proc. praėjusiais metais dalyvavo NVO veikloje). Tačiau baltarusiai teigiamai vertina trečiojo sektoriaus indėlį sprendžiant socialines problemas (81,4 proc. respondentų mano, kad tai – labai svarbu). Vis dėlto tik 0,4 proc. Baltarusijos gyventojų patys yra socialinių organizacijų nariai (11 nuoroda).

nimo praktika aršiai kritikuojama vietos veikėjų ir tarptautinių ekspertų. 2010 m. Baltarusijoje buvo 15 oficialiai įregistruotų politinių partijų ir kelios partijos veikė teisėtai neįregistruotos (pavyzdžiui, Baltarusijos krikščionių demokratų partija, 2010 m. prezidento rinkimų kampanijos metu rėmusi Vitalį Rymaševskį, ir Mikolos Statkevičiaus socialdemokratų partija *Narodnaja Gramada*). Baltarusijos baudžiamasis kodeksas (193-1 straipsnis) numato baudžiamąją atsakomybę asmenims, dalyvaujantiems neregistruotos organizacijos veikloje. Remiantis USAID paskelbta ataskaita „2009 NVO tvarumo indeksas Vidurio ir Rytų Europoje bei Eurazijoje“, Baltarusijos valdžia pernelyg apsunkina NVO registraciją ir todėl daug organizacijų lieka neregistruotos.¹⁸ Kelios svarbios ekspertų (*angl.* think tanks), žmogaus teisių gynimo, verslininkų, jaunimo ir kitos NVO yra registruotos užsienyje (daugiausia Lietuvoje, Lenkijoje ir Ukrainoje) arba veikia Baltarusijoje be jokio teisinio statuso.

Tačiau ribojantis teisinis - politinis kontekstas visiškai neišnaikina trečiojo sektoriaus. Kaip teigia Larry's Diamond'as, net autoritarizmo sąlygomis „pilietinė visuomenė gali veikti tiek per religines, profesines, kultūrines, socialines ir žmogaus teisių organizacijas (kurios gali būti stebimos, ardamos ir joms trukdoma), tiek slaptomis priemonėmis, tokiomis kaip pagrindinė žiniasklaida“¹⁹. Remiantis ekspertų vertinimais, kas antra Baltarusijos trečiojo sektoriaus organizacija 2010 m. veikė neregistruota.²⁰

Vakarų mokslininkų nuomonė dėl trečiojo sektoriaus ir valstybės santykio pobūdžio skiriasi: dalis mano, kad trečiojo sektoriaus grupės ir organizacijos naudingiausios kaip opozicija ar atsvara valstybės valdžiai²¹, o kiti teigia, kad šių sektorių partnerystė ir tarpusavio priklausomybė naudingiausia socialinei raidai²². Viešosios politikos analitikai atskleidžia, kad socialinės politikos tikslų efektyviausiai pasiekama per dialogą su socialiniais partneriais²³ ir įtraukiant trečiąjį sektorių,

¹⁸ JAV Tarptautinio vystymo agentūros Europos ir Eurazijos padalinio Demokratijos, valdysenos ir socialinių pokyčių biuras, *2009 m. Vidurio ir Rytų Europos ir Eurazijos NVO tvarumo indeksas*, 13 leidimas, 2010 m. birželis.

http://www.usaid.gov/locations/europe_eurasia/dem_gov/ngoindex/2009/complete_document.pdf, 2011 07 29.

¹⁹ Diamond Larry. *Developing Democracy towards Consolidation*, Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press, 1999, p. 337–338.

²⁰ Korovenkova T., „Tret'emu sektory nujen zavavitelnii princip“ (in Russian), [The Third Sectors Needs the Declarative Principle], *Belapan Internet news-agency*, 2010 June, 14 http://naviny.by/rubrics/society/2009/03/14/ic_articles_116_161668/print/, 20 07 2011.

²¹ Nisbet R. A., *Community and Power*, London: Oxford University Press, 1967.

²² Salamon L.M., Anheier H. K., „A Comparative Study of the Non-profit Sector: Purpose, Methodology, Definition and Classification,“ in Saxon-Harrod S. and Kendall J. eds., *Researching the Voluntary Sector*, Tonbridge: Charities Aid Foundation, 1993, p.13 - 43.

²³ Esping-Andersen G. & Gallie D, Hemerijck A., eds., *Why We Need a New Welfare State*, Oxford: Oxford University Press, 2002.

formuojant ir teikiant socialines paslaugas²⁴. Kiti autoriai pabrėžia, kad trečiojo sektoriaus organizacijos geba generuoti naujas idėjas bei problemų sprendimus ir yra inovatyvesnės nei šalies vyriausybė.²⁵

Todėl mes šią delikatačią trečiojo sektoriaus padėtį Baltarusijoje nagrinėsime ir įvairias socialines organizacijas analizuosime pagal jų lojalumą esamam režimui ir veiksmų autonomiškumą (analizės schema pateikiama 1 pav.). Tyrimo tikslu, nagrinėjant nedemokratinį režimą, mums atrodo naudingas Salamon'as ir Anheier'is²⁶ bei Young²⁷ siūlomas skirstymas, nusakantis tris sąveikos tarp valstybės ir trečiojo sektoriaus tipus:

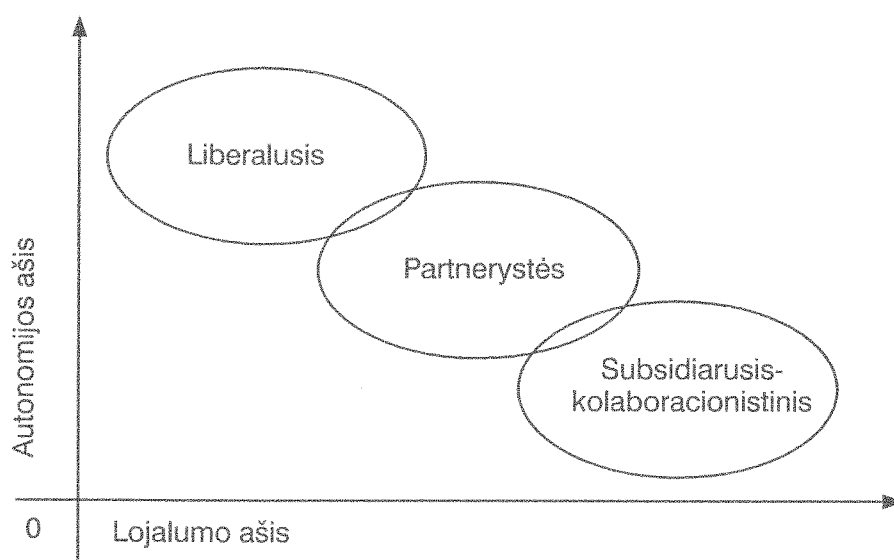
1. Seniausias (aprašytas Alexis de Tocqueville) – liberalusis tipas: trečiasis sektorius sudaro sveiką, nepriklausomą opoziciją (Salamon ir Anheier), santykis su valstybės valdžia priešiškas (Young), teikiamos alternatyvios paslaugos ir nuomonės.
2. Kitas tipas (empiriškai pastebimas dažniausiai) susiformuoja tada, kai trečiasis sektorius veikia kaip valstybės agentas (Salamon ir Anheier) arba papildo vyriausybę (Young). Tokiu atveju trečiasis sektorius teikia paslaugas vyriausybės vardu ir yra griežtai reglamentuojamas bei kontroliuojamas valstybės agentūrų. Šį tipą galima vadinti subsidiariu ar kolaboracionistiniu, priklausomai nuo politinių ir organizacinių režimo ypatybių.
3. Trečiasis tipas – toks, kai trečiasis sektorius sudaro partnerystę su vyriausybe (Salamon ir Anheier) arba yra vyriausybės priedas (Young). Nors trečiojo sektoriaus ir vyriausybės galios, autoritetas ir išteklių nebūtinai vienodi, tačiau jie demonstruoja intensyvų bendradarbiavimą ir abipusę paramą visuose viešosios politikos etapuose. Ši sąveikos tipą ypač geria daugiapakopės valdysenos rėmėjai iš politinio ir intelektualinio sektoriaus.

²⁴ Evers A. & Laville, J.-L. eds., *The Third Sector in Europe*, Cheltenham: Edgar Edward 2004.

²⁵ Cousins M. *European Welfare States: Comparative Perspectives*, London: Sage, 2005.

²⁶ Salamon, Anheier, (nuoroda 22), p. 13–43.

²⁷ Young D., "Alternative models of government-nonprofit sector relations: theoretical and international perspectives", *Nonprofit and voluntary sector quarterly*, 29, 2000, p. 149–172.

1 pav. Trečiojo sektoriaus ir valstybės santykių schema (teorinis modelis)^{28*}

A ašis: lojalumas esamam politiniam režimui (nuo 0 iki aukščiausio lygio);

B ašis: veiksmų autonomiškumas (nuo 0 iki aukščiausio lygio).

Trys trečiojo sektoriaus ir valstybės santykio tipai:

- 1) liberalusis tipas (trečiojo sektoriaus autonomiškumas aukšto lygio, lojalumas esamam politiniam režimui – minimalus);
- 2) partnerystės tipas (trečiojo sektoriaus autonomiškumas vidutinis, lojalumas esamam politiniam režimui taip pat vidutinis);
- 3) subsidiariusis-kolaboracionistinis tipas (trečiojo sektoriaus autonomiškumas žemo lygio, lojalumas esamam politiniam režimui – aukšto lygio).

Baltarusijos atveju keliame hipotezę, kad 1) egzistuoja tik dviejų tipų trečiojo sektoriaus organizacijos: liberaliojo ir subsidiariojo-kolaboracionistinio, 2) du NVO tipai aiškiai skiriasi (jų veikla ir diskursas visiškai nesutampa), 3) abiejų tipų NVO viešojo diskurso (liberalusis ir subsidiariusis-kolaboracionistinis) skirtumai išryškėjo 2010 m. prezidento rinkimų kampanijos metu (kolaboracionistinis tipas sulaukė triuškinančios politinės sėkmės).

3. Liberaliosios NVO

Baltarusijoje Finansų ministerijos Humanitarinės veiklos skyrius privalo atlikti visų socialinių organizacijų finansinę patikrą, todėl pagrindinis oficialus jų finansavimo šaltinis – nario mokestis. Tačiau nario mokesčiai negali būti aukšti

^{28*} Sudaryta autorių, remiantis Salamon'o ir Anheier'io (1993) bei Young (2000) teorijomis.

valstybėje, kurios metinis BVP, tenkantis vienam gyventojui, 2009 m. buvo 12880 USD (remiantis Pasaulio banko duomenų baze). Kadangi privatusis sektorius sukuria tik nedidelę dalį (30 proc.) BVP (Europos rekonstrukcijos ir plėtros bankas, 2009)²⁹, įmonių ir filantropinė parama negali būti didelė. Taigi, trečiojo sektoriaus organizacijos labai priklauso nuo vyriausybės pareigūnų atidžiai stebimo išorinio (valstybės ar tarptautinio) finansavimo.

Esant tokioms aplinkybėms, daugelis socialinių organizacijų Baltarusijoje priklauso liberaliajam tipui (žr. 1 pav. aukščiau) ir, brangindamos savo laisvę ir veiksmų autonomiją, kuria ir palaiko priešiškus santykius su valstybe. Valstybė į jas reaguoja tylą: tokių opozicinių organizacijų veikla Baltarusijoje tik retkarčiais minima televizijoje, radijuje ir spaudoje. Nors šios NVO ir galėtų sudominti žurnalistus (kaip, tarkim, galėdavo būti prezidento rinkimų kampanijos metu), valstybės valdoma žiniasklaida apie jas nekalba. Elektroninėje žiniasklaidoje opozicinės NVO matomos labiau. Tačiau tokios naujienos žinomos tik nedidelei panašių pažiūrų asmenų auditorijai, kadangi internetine žiniasklaida naudojasi nedaug eilinių Baltarusijos piliečių.

Labiausiai žinomos opozicinės NVO yra šios: Baltarusijos prodemokratiškos NVO asamblėja, kuri 2010 m. vienijo 264 jaunimo, socialines, žmogaus teisių, ekologines, švietimo ir paramos organizacijas (žr. <http://belngo.info/about.html> Baltarusijos teisingumo ministerija tris kartus atsisakė ją įregistruoti, todėl dabar ji veikia nelegaliai), kelios pramoninkų ir verslininkų organizacijos (pavyzdžiui, „Perspektyva“, Tarptautinė organizacija už verslumo laisvę (įregistruota Ukrainoje) ir jaunimo NVO „Malady Front“ – Jaunimo frontas (įregistruota Čekijos Respublikoje)³⁰. Šios organizacijos daug kartų viešai kvietė vyriausybę pradėti dialogą, tačiau jų iniciatyvos nedavė vaisių. 2009 m. prodemokratiškos NVO asamblėja inicijavo pilietinę kampaniją „Stop 193.1!“ nusikalstamosios atsakomybės taikymui už neregistruotų NVO veiklą panaikinti. Buvo pasklidę gandai, kad atsakomybė už tokią veiklą gali būti priskirta ne baudžiamajai, bet administracinei. 2010 m. kovo mėn. asamblėja ir kitos Baltarusijos NVO pradėjo kampaniją prieš naujojo Nevyriausybinių organizacijų įstatymo patvirtinimą, kuriuo NVO įregistravimas taptų dar sudėtingesnis, būtų įvestos naujos privalomos veiklos ataskaitų formos ir numatyta, kad bent kartą teismo pripažintas kaltu asmuo negali būti jokios organizacijos steigėjas ir kt. Tuo pat metu kampanijos organizatoriai pripažino, jog siūlomas įstatymas įvestų ir teigiamų naujovių, pavyzdžiui, naują viešųjų pirkimų

²⁹ Europos rekonstrukcijos ir plėtros bankas, *Strategija Baltarusijai 2009*, p. 25 <http://www.ebrd.com/downloads/country/strategy/belarus.pdf>, 2011 07 29.

³⁰ Baltarusijos valdžios institucijos „Malady Front“ laiko radikalia organizacija. Dalis jos aktyvistų buvo sulaikyti gerokai prieš prezidento rinkimus, o jo vicepirmininkė Nasta Palažanka buvo nubausta vieneriems metams kalėjimo, apkaltinus ją masinių neramumų, vykusių 2010 m. gruodžio 19 d. Minske, organizavimu.

sistemą (rusų k. – „socialnyj zakaz”). 110 NVO atstovų pasirašė kolektyvinę peticiją, skirtą Baltarusijos parlamentui ir vyriausybei, ir siūlė įstatymo projektą labiau liberalizuoti³¹. Šis opozicinis dokumentas oficialios reakcijos nesulaukė, užuot to buvo plačiai informuojama apie tai, kad įstatymo projektą entuziastingai palaiko daugelis „socialiai svarbių organizacijų“. Pavyzdžiui, likus savaitei iki rinkimų, Socialinių darbuotojų asociacija oficialiame naujienlaiškyje išspausdino teigiamus komentarus apie šį įstatymo projektą.³² Tačiau Baltarusijos parlamentas grąžino įstatymo projektą Teisingumo ministerijai tolesnei peržiūrai.

2010 m. prezidento rinkimų kampanijoje dalyvavo daug opozicinių NVO: jos aprūpino žmogiškaisiais ir organizaciniais ištekliais alternatyvius kandidatus, organizavo veiklą rajonuose, rinko parašus, buvo rinkimų stebėtojai. Rinkimų kampanijos stebėjimo projektus organizavo NVO Baltarusijos Helsinkio komitetas (BHC), Žmogaus teisių centras „Viasna“³³, (kuris 2003 m. Baltarusijos Respublikos Aukščiausiojo Teismo sprendimu neteko teisinės registracijos už 2001 m. prezidento rinkimų kampanijos metu vykdytą rinkimų stebėjimo veiklą, tad dabar veikia nelegaliai) ir Judėjimas už laisvę. Po rinkimų, vykusių 2010 m. gruodžio 19 d., opozicinės NVO tapo represijų taikiniais. Joms buvo surengti KGB tardymai, konfiskuoti kompiuteriai, pareikšti oficialūs Teisingumo ministerijos įspėjimai dėl vykdytos veiklos ir kt. Daug visuomenės veikėjų buvo suimta.

4. Subsidiariosios-kolaboracionistinės NVO (valstybinės viešosios organizacijos – VVO, įsteigtos Baltarusijos Respublikos, ir provyriausybinės socialinės organizacijos – PVSO)

Kaip nedemokratinio režimo įrodymas Baltarusijoje egzistuoja specifinės valstybinės viešosios organizacijos (VVO), kurios nepatenka į Nevyriausybinių organizacijų įstatymo jurisdikciją (taip pat nėra įtrauktos į anksčiau minėtą Černovo Baltarusijos NVO klasifikaciją). Šios organizacijos kuriamos ir gali būti perorganizuotos ar likviduotos tik prezidento leidimu (patvirtinimu), prezidentas

³¹ Žr. NVO peticijos tekstą: <http://www.lawtrend.org/ru/content/about/news/kolobr/?lawtrendorg=nqkn dqecgsfy>

³² Baltarusijos socialinių darbuotojų asociacija: naujienlaiškis, № 160, 10 12 2010, p. 3 – 4.

³³ 2011 m. rugpjūčio 4 d. Alesis Beliackis, „Viasna“ pirmininkas, buvo suimtas už „ypač didelio masto pajamų slėpimą“ (Baltarusijos Respublikos baudžiamojo kodekso 243 str. 2 dalis). Šiame straipsnyje numatomas septynerių metų įkalinimas ir turto konfiskavimas. Beliackio sulaikymo priežastis buvo informacijos apie jo banko sąskaitas užsienyje (Lietuvoje ir Lenkijoje) paviešinimas.

gali būti jų steigėjas ir narys³⁴. Pagrindinis VVO tikslas – padėti „įgyvendinti tuometinės vyriausybės funkcijas“ (1 str.). Oficialiais duomenimis, Baltarusijoje veikia 7 tokios VVO,³⁵ kurios visos, išskyrus vieną, yra įkurtos buvusių sovietinių karinių organizacijų ir sporto asociacijų pagrindu (žr. 2 priedą). Oficialiais duomenimis, 500 000 asmenų yra VVO nariai (dauguma priklauso kelioms organizacijoms)³⁶. Tačiau iš tiesų VVO veikla užsiima tik aktyviausi jų nariai ir vyriausybės pareigūnai. VVO įgyvendina valstybinius projektus (pavyzdžiui, DOSAAF dalyvavo socialinėje patriotinėje programoje „Jaunieji Baltarusijos talentai“, 2006–2010). VVO galima laikyti kraštutiniu kolaboracionistinio tipo atveju (žr. 1 pav. aukščiau): VVO iš esmės neturi jokios veikos autonomijos ir yra absoliučiai lojalios valstybei. Įdomu, kad VVO mažai pastebimos erdvėje ir dauguma jų neturi savo internetinių tinklalapių. Tačiau jų nematomumo viešumoje priežastys kitos (narių klientelizmas) nei oficialiosios žiniasklaidos abejingumas ir cenzūra. VVO vaidmuo rinkimų kampanijų metu visada buvo ir tebėra paslaptingas. Be abejo, jų nariai aktyviai dalyvavo rinkimų veikloje Lukašenkos labui. Užtenka atkreipti dėmesį į tai, kad VVO „Prezidento sporto klubas“ vadovauja Baltarusijos prezidento sūnus, Dzmitrijus Lukašenka.

Dar vieną trečiojo sektoriaus organizacijų tipą – mes jas vadiname provyriausybinėmis socialinėmis organizacijomis (PVSO) – Baltarusijoje reglamentuoja Nevyriausybinių organizacijų įstatymas (kuris reglamentuoja ir aukščiau aprašytąsias opozicines NVO). Dauguma Baltarusijos profesinių sąjungų³⁷ taip pat gali būti laikomos PVSO. Iš tiesų profesinės sąjungos yra puiki iliustracija į dvi dalis padalyto Baltarusijos trečiojo sektoriaus, kur kai kurios organizacijos (pavyzdžiui, Baltarusijos profesinių sąjungų federacija (BPSF) įteisina ir padeda išlaikyti nedemokratinį režimą, o Lukašenkai priešiškos profesinės sąjungos daugelyje įmonių yra izoliuojamos ir slopinamos.

PVSO nedemonstruoja aiškaus priešiško valstybei ir yra gana lojalios esamam Baltarusijos režimui. Anksčiau pateiktoje trijų tipų sistemoje PVSO aiškiai priklauso subsidiariajam-kolaboracionistiniam tipui (žr. 1 pav. aukščiau), nors jų veiksmų autonomija aukštesnio lygio nei VVO ir lojalumas esamam režimui nėra besąlygiškas.

Pasak Baltarusijos teisingumo ministerijos (2010 m. liepos 1 d.), Baltarusijoje yra 2274 įregistruotų nevyriausybinių organizacijų (iš kurių 228 – tarp-

³⁴ Valstybinių viešųjų organizacijų įstatymas 2006, 2-3 str.

³⁵ Golovanov V. G., Slizhevsky O. L., *Nepravitel'stvennye organizacii Belarusi: progress i dostizheniya [Nevyriausybinių organizacijos Baltarusijoje: pažanga ir pasiekimai]*, Minskas: Leidykla „Belii Veter“, 2010, p. 477–497 (rusų k.).

³⁶ Golovanov V. G., Slizhevsky O. L., (35 nuoroda), p. 33.

³⁷ Atskiras Profsąjungų įstatymas (1992 su pakeitimais) galioja ir opozicinėms profsąjungoms.

tautinės, 673 – nacionalinės ir 1373 – vietinės) bei 23 asociacijos ir 94 fondai. Pagal formalius kriterijus neįmanoma atskirti opozicinių NVO ir PVSO. Tačiau praktikoje skirtumai akivaizdūs. PVSO lengva įregistruoti, jas remia pareigūnai, jų organizacinė struktūra aiškiai hierarchinė ir joms dažnai vadovauja valstybės pareigūnai arba valstybės kontroliuojamų įmonių vadovai. Remiantis didžiausių PVSO interneto svetainėse pateikiama informacija, daugiau nei 7,5 mln. asmenų (Baltarusijos gyventojų skaičius – 9,5 mln.) yra PVSO nariai. Akivaizdu, kad skaičiai padidinti ir dauguma narių priklauso kelioms PVSO.

PVSO remiamos iš valstybės biudžeto, joms suteikiamos išskirtinės teisės organizuoti tam tikrą veiklą (nereikalaujama mokėti už patalpų nuomą), teikiama pagalba pritraukiant naujus narius (pavyzdžiui, Baltarusijos Respublikinė jaunimo sąjunga turi patalpas daugelyje Baltarusijos universitetų ir mokyklų). Jos pritraukia aktyvius žmones, teikia paslaugas savo nariams ir vykdo prie valstybinių projektų prisidedančią veiklą.

Remiantis oficialia ideologija, PVSO misija apima „bendradarbiavimą siekiant efektyviai įgyvendinti socialines programas“³⁸. Iškalbingas tokio PVSO priskiriamo kolaboracionistinio vaidmens pavyzdys yra anksčiau aprašytas Baltarusijos socialinių darbuotojų asociacijos, 2010 m. pabaigoje dalyvavusios propaguojant naująjį NVO įstatymą, atvejis.

Nepaisant aiškių skirtumų tarp tarptautinio (donorų) ir nacionalinio (valstybės ir narių) NVO finansavimo Baltarusijoje, nurodomų Černovo tipologijoje, tikrovėje Baltarusijos PVSO dažnai dalyvauja užsienio rėmėjų (ESBO, JTVP ir kt.) finansuojamuose projektuose. Pavyzdžiui, PVSO AFPC (Asociacijų ir fondų paramos centras) dalyvavo ESBO ir CIVICUS remtame projekte „Valstybės ir nevyriausybinių organizacijų sąveika“ (2009–2010)³⁹.

Vienai iš žinomiausių PVSO, Baltarusijos moterų sąjungai (BMS), vadovauja Nadežda Jermakova, dabartinė Baltarusijos Respublikos nacionalinio banko vadovė⁴⁰. BMS valdybos narė yra Mariana Ščiotkina, dabartinė darbo ir socialinės apsaugos ministrė, ir Antonina Morova, dabartinė parlamento narė (Respublikos tarybos⁴¹ Nuolatinės švietimo, mokslo, kultūros ir socialinės plėtros komisijos pirmininkė, buvusi darbo ir socialinės apsaugos ministrė). BMS yra skėtinė organizacija, veikianti moterų ir socialinės politikos srityse. Dėl asmeninio jos

³⁸ Informacinis analizės centras prie Baltarusijos Respublikos prezidento administracijos, *Informacinė medžiaga informacijos - propagandos grupėms*, Nr.8 (2009).

³⁹ Civicus, *Pareiškimas dėl pilietinės visuomenės indekso Baltarusijoje*, paskelbta 2010 11 12, <http://civilsociety-index.wordpress.com/2010/11/12/civicus-statement-on-the-civil-society-index-in-belarus/>, 2011 05 01.

⁴⁰ Jermakova, buvusi Belarusbank (didžiausio valstybės valdomo komercinio banko) prezidentė, paskirta į naująjį postą 2011 m. liepos mėn. pabaigoje.

⁴¹ Respublikos taryba yra aukštesnieji Baltarusijos parlamento rūmai.

vadovių priklausymo Baltarusijos vykdomosios ir įstatymų leidžiamosios valdžios institucijoms, ši PVSO dominuoja socialinių reikalų darbotvarkėje.

Panašūs santykiai ir ryšiai su valstybe stebimi PVSO Belaya Rus' [„Belaya Rus“ – „Baltoji Rusia“]. 2009–2010 m. „Belaya Rus“ įsteigė 162 sovietinio stiliaus visuomenės patariamuosius centrus (rusų k. – „obščestvennyje prijomnyje“) Minske ir regionų centruose, skirtus spręsti švietimo ir sveikatos priežiūros problemoms bendruomenės lygiu⁴². Šių visuomenės patariamųjų centrų veikla sulaukė daug valstybinės žiniasklaidos dėmesio. 2010 m. „Belaya Rus“ pirmininkas, Aleksandras Radzkovas, buvęs švietimo ministras, tapo Lukašenkos rinkimų štabo vadovu, o Belaya Rus' nariai rinko parašus už Lukašenką⁴³. 2011 m. sausio mėn. Radzkovas buvo paskirtas Baltarusijos Respublikos prezidento administracijos vicepirmininku. Kiti trys „Belaya Rus“ valdybos nariai yra Atstovų rūmų deputatai⁴⁴.

Baltarusijos Stačiatikių Bažnyčia (BSB) trečiajame sektoriuje užima išskirtinę vietą. Baltarusijos vyriausybė daug prisideda prie BSB finansavimo. Mainais BSB atkartoja oficialų Baltarusijos, kaip socialiai orientuotos valstybės, diskursą ir teigia, kad tokios yra tradicinės stačiatikių vertybės. Nuo 2003 m. Baltarusijos eparchijos Socialinis skyrius vadovauja keletui labdaros organizacijų ir įgyvendina socialinės paramos programas. 2010 m. pradžioje BSB prisijungė prie tarpkonfesinės misijos „Krikščioniškos socialinės paslaugos“, Vidaus reikalų ministerijos ir Sveikatos apsaugos ministerijos bei keleto NVO (ACT ir Baltarusijos Raudonojo Kryžiaus) ir dalyvavo dideliame tarptautiniame projekte AIDS profilaktikos srityje. BSB bendradarbiavimas su Baltarusijos vyriausybe sulaukė prieštarigų žiniasklaidos vertinimų šalyje⁴⁵.

Be didžiųjų PVSO, veikia daug smulkių PVSO (pagal Černovo klasifikaciją, jos priskirtinos smulkioms savivalbos NVO), kurių tikslinės grupės – moterys, vaikai ir neįgalieji (žr. 2 priedą). Šių PVSO veikla apsiriboja iš vyriausybės ar privačių (dažniausiai užsienio) dotacijų ir organizacijų (įskaitant Stačiatikių ir Katalikų bažnyčias) finansuojamais projektais. Šios į socialinių paslaugų teikimą orientuotos PVSO nekritikuoja režimo, vykdo gana autonomišką veiklą ir susiduria su panašiais sunkumais, pritraukdamos lėšas, kaip ir opozicinės NVO. Šių smulkių socialinių organizacijų veikla priskirtina tiek subsidiariajam-kolaboracionistiniam, tiek liberaliajam Baltarusijos trečiojo sektoriaus veiklos tipui.

⁴² Belaya Rus'. „Obschestvennye priemnye Belai Rusi vostrebovany u naseleniya“, [Visuomenės patariamieji centrai visuomenėje labai paklausūs] <http://www.belayarus.by/ru/?guid=12619>, 2011 05 04 (rusų k.).

⁴³ Belaya Rus', „Belaya Rus' vkluchaetsya v izbiratel' nuu kampanii po vyboram Prezidenta Respubliki Belarus“, paskelbta 2010 09 24 [Belaya Rus' pradeda Prezidento rinkimų kampaniją], 2010 04 30, (rusų k.).

⁴⁴ Atstovų Rūmai yra žemesnieji Baltarusijos parlamento rūmai.

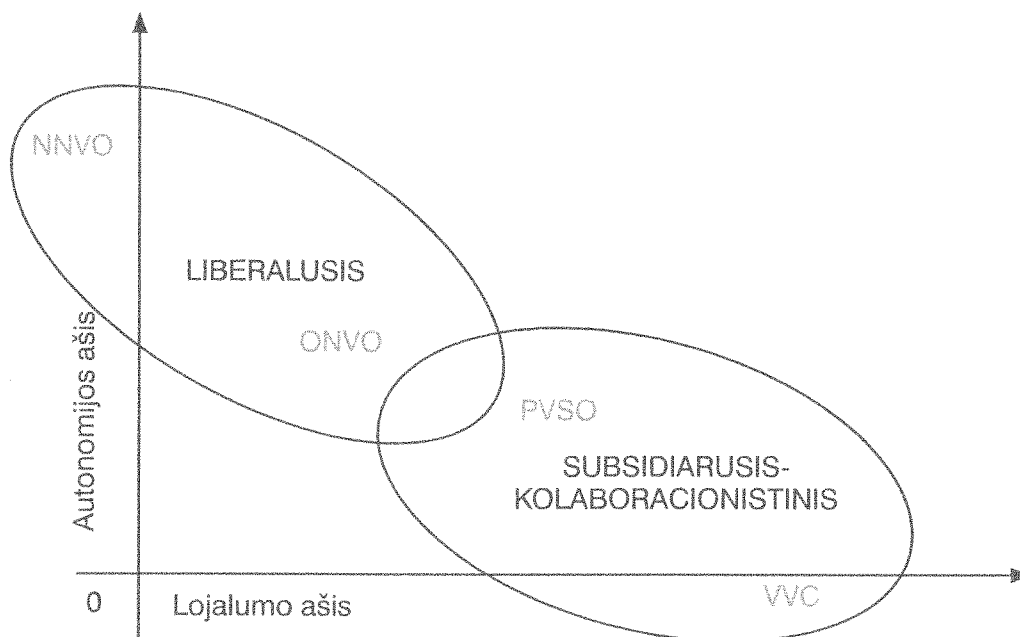
⁴⁵ Pavyzdžiui, opozicinė interneto svetainė „Charter 97“ ir laikraštis „Narodnaya Volya“ kritikavo stačiatikių hierarchus dėl Lukašenkos rėmimo. Netrukus po rinkimų stačiatikių tikintieji socialinėje žiniasklaidoje paskelbė viešą kreipimąsi į BSB, ragindami neremti antidemokratiškų Baltarusijos valdžios veiksmų.

Kaip rodo anksčiau pateiktas „Belaya Rus“ pavyzdys, PVSO plačiai naudojamos kaip valstybės įrankis, įgyvendinantis jos siekius. PVSO nariai sudarė parankią rinkimų stebėtojų grupę, privalomą pagal pataisytą Rinkimų įstatymą⁴⁶. Taip pat PVSO nesunkiai paverčiamos Lukašenkos politinės komunikacijos ir propagandos priemonėmis (pavyzdžiui, 2010 m. rudenį BRJS surengė keletą viešų pasirodymų, panašių į teatro vaidinimus, Minsko gatvėse, nukreiptų prieš Rusijos TV kanalą NTV, kuris Baltarusijos prezidento rinkimų kampanijos metu parodė televizijos filmą „Kriestnii Bac’ka“ (aliuzija į „Krikštatėvį“), kuriame parodijuojamas Lukašenka.) Smulkesnės PVSO, tiesioginiu valdžios nurodymu, taip pat įsitraukė į Lukašenkos kampaniją.

Apibendrinant Baltarusijoje galima išskirti trečiąjį sektorių dalijančią ribą tarp subsidiariojo-kolaboracionistinio ir liberaliojo tipo (žr. 2 pav.). Trečiojo sektoriaus ir valstybės santykiuose Baltarusijoje nepastebimi jokie partnerystės tipo bruožai, o jų perspektyvos neaiškios. Trečiajame sektoriuje nedemokratinėje Baltarusijoje matomas tik dvejopas santykis su valstybe ir veiklos būdas: liberaliojo tipo (opozicinių NVO veiksmų autonomija aukšto arba vidutinio lygio, jų lojalumas esamam režimui žemo arba vidutinio lygio, o daugelis neregistruotų NVO yra atvirai neloyalios Lukašenkos valdžiai); ir subsidiarusis - kolaboracionistinis tipas (VVO ir PVSO veiksmų autonomija – vidutinio arba žemo lygio, bet, priešingai, jų lojalumas esamam režimui – aukšto arba vidutinio lygio; VVO ir keletas stambiųjų PVSO iš tiesų autonomiškų veiksmų nevykdo, bet įgyvendina valstybės sumanytus projektus). Organizuojant opozicinių NVO liberalią autonomišką veiklą, be mažų išteklių, susiduriama ir su išoriniais bei vidiniais organizaciniais sunkumais. Šios NVO dažnai dalyvauja atvirai antivyriausybinėje veikloje ir demonstruoja atvirai priešišką požiūrį į esamą režimą (todėl iš dalies liberalusis tipas schemeje vaizduojamas neigiamoje A ašies pusėje). Oficialiais duomenimis, subsidiariojoje-kolaboracionistinėje VVO veikloje dalyvauja beveik trys ketvirtadaliai Baltarusijos gyventojų, šios organizacijos veikia kaip valstybės instrumentai, be jokių didesnių nepriklausomų iniciatyvų, todėl schemeje dalis jų veiklos vaizduojama neigiamoje B ašies pusėje, taip parodant veiksmų autonomijos nebuvimą ir pataikaujančią santykį su valstybe. O liberalią ir subsidiariąją - kolaboracionistinę veiklą vykdančių mažų ir vidutinio dydžio organizacijų Baltarusijoje, orientuotų į socialinių paslaugų teikimą, veikla iš dalies sutampa. Tačiau toks sutapimas nereiškia potencialo bendradarbiavimui tarp liberaliųjų ir subsidiariųjų - kolaboracionistinių Baltarusijos

⁴⁶ Centrinė rinkimų komisija, Informacija apie narystę apylinkių ir teritorinėse rinkimų komisijose (ARK ir TRK): <http://www.rec.gov.by/pdf/prb2010/sved3.pdf>, <http://www.rec.gov.by/pdf/prb2010/sved12.pdf> 2011 03 14.

trečiojo sektoriaus organizacijų: sutampanti NVO, VVO ir PVSO veikla konkuruoja tarpusavyje ir yra paremta nulinės sumos žaidimo principais, kur PVSO, būdamos lojalios valstybei, neabejotinai ima viršų.

2 pav. Trečiojo sektoriaus ir valstybės santykių Baltarusijoje schema (2010)^{47*}

Santrumpos: NNVO – neregistruotos nevyriausybinės organizacijos, ONVO – opozicinės nevyriausybinės organizacijos, VVO – valstybinės viešosios organizacijos, PVSO – provyriausybinės socialinės organizacijos.

A ošis: lojalumas esamam politiniam režimui (nuo 0 iki aukščiausio lygio); B ošis: veiksmų autonomija (nuo 0 iki aukščiausio lygio). Tęsinys neigiamoje A ošies pusėje rodo, kad dalimi trečiojo sektoriaus veiksmų siekiama pakenkti esamam politiniam režimui Baltarusijoje ir paneigti jo teisėtumą. Tęsinys neigiamoje B ošies pusėje rodo, kad didelė trečiojo sektoriaus veiksmų dalis ne tik nėra autonomiška, bet ir tiesiogiai kontroliuojama bei inicijuojama pačios valstybės.

Tolesniuose poskyriuose nagrinėjame, kaip tokia dviguba struktūra ir aprašytas kai kurių trečiojo sektoriaus organizacijų veiklos dubliavimasis atsispindėjo 2010 m. prezidento rinkimų Baltarusijoje metu.

^{47*} Sudaryta straipsnio autorių.

5. 2010 m. prezidento rinkimų kampanija

Skirtingai nei ankstesnių rinkimų kampanijų metu, 2010 m. laikotarpio prieš rinkimus metu opoziciniams kandidatams taikytos ribojančios priemonės nebuvo tokios brutaliai⁴⁸, o 2010 m. rinkimų kampanija Baltarusijoje pasižymėjo liberaliajai politinei komunikacijai būdinga kalba bei priemonėmis. Tačiau 2010 m. prezidento rinkimai sukėlė precedento neturinčius protestus, po kurių sekė griežtos represijos ir masiniai areštai.

Rinkimai vyko prastėjant santykiams su Rusija. Kaip minėta anksčiau, nuo 2007 m. Baltarusijoje vyko priverstinis liberalizavimas. 2008–2009 m. Baltarusijos valdžia (čia, vadovaujant Uladzimirui Makėjui, prezidento administracijos vadovui) žengė svarbius žingsnius, siekdama įtraukti Baltarusiją į ES Rytų partnerystės programą. ES pasiekė, kad Baltarusijos valdžia labiau demokratizuotų rinkimų teisę⁴⁹. Svarbiausi pakeitimai buvo tokie: leidimais kandidatams ir jų įgaliotiniams paremta viešųjų susirinkimų organizavimo sistema pakeista paprasta įspėjimo prieš dvi dienas procedūra; numatyta prievolė valstybės žiniasklaidai transliuoti kandidatų debatus; galimybė kandidatams atidaryti individualias sąskaitas kampanijos lėšoms; reikalavimas, kad bent trečdalis apylinkių ir teritorinių rinkimų komisijų (ARK ir TRK) narių būtų politinių partijų ir socialinių organizacijų atstovai. Tačiau kiti du trečdaliai tebegalėjo būti skiriami vietos valdžios institucijų iš darbo kolektyvų pateiktų ir individualių kandidatų⁵⁰. Taigi ARK ir TRK vis tiek dominavo valstybės pareigūnai.

Be to, pastarąją liberalizuotų rinkimų įstatymų nuostatą Lukašenkos režimas ciniškai apėjo: dauguma kandidatų iš „socialinių organizacijų“ priklausė akivaizdžiai prezidentui lojalioms organizacijoms (žr. 1 lentelę). Remiantis ESBO ataskaita, dauguma prezidentui lojalių organizacijų paraiškų į rinkimų komisijas buvo patenkinta (iš 781 tokio kandidato į TRK buvo paskirti 729, o tai sudaro 93 proc.). Tuo pat metu iš organizacijų, kurias ESBO įvardijo kaip opozicines, buvo patvirtinta tik 20 proc. kandidatų. Tokiu būdu jie sudarė tik 0,7 proc. visų TRK narių. Beveik tokie pat skaičiai gauti ARK lygiu, kur buvo paskirta 93 proc.

⁴⁸ 2010 m. gegužę keletas Nekliajevo pilietinės kampanijos „Sakyk tiesą“ narių buvo suimti ir keletui dienų įkalinti.

⁴⁹ Baltarusijos rinkimų kodeksas buvo pataisytas 2010 m. sausio 4 d.

⁵⁰ Pagal Konstituciją ir Baltarusijos Respublikos rinkimų kodeksą rinkimų komisijų narius skiria vietos valdžios institucijos. Galimi trys paskyrimo į rinkimų komisiją būdai: individuali paraiška, darbo kolektyvo ir viešųjų organizacijų (politinių partijų arba Baltarusijoje įregistruotų NVO) pateikiama kandidatūra. Praktiškai valdžios institucijos gali atrinkti ir paskirti į šias komisijas režimui visiškai paklusnius asmenis, kadangi jie lengvai kontroliuojami grasinimais atimti darbo vietą (nepratesti trumpalaikių darbo sutarčių) arba šie žmonės priklauso provyriausybinėms socialinėms organizacijoms ir/arba dirba valstybės institucijose.

lojalių ir 17 proc. opozicinių organizacijų kandidatų. Bendras opozicinių organizacijų narių skaičius ARK buvo 0,26 proc.⁵¹

Taip pat ESBO ataskaitoje teigiama, kad „Belaya Rus“ nariai sudarė 7,4 proc. bendro TRK ir 5,5 proc. ARK narių skaičiaus, o Respublikinės jaunimo sąjungos (BRJS) nariai sudarė atitinkamai 7,1 proc. ir 5,5 proc., Baltarusijos moterų sąjunga (BMS) – 5,6 proc. ir 5,8 proc., Baltarusijos Antrojo pasaulinio karo veteranų viešoji organizacija – 4,8 proc. ir 3,1 proc., o Baltarusijos profesinių sąjungų federacija (BPSF) – 11,7 proc. ir 13,5 proc. Sudėjus šiuos skaičius, aiškiai kolaboracionistinių socialinių organizacijų nariai TRK sudarė 36,6 proc., o ARK – 33,4 proc., taip patenkinant naująją (ES primestą) liberalizuojančiąją normą, kad trečdalis rinkimų stebėtojų būtų iš „socialinių organizacijų“.

Remiantis Nepriklausomo socialinių-ekonominių ir politinių tyrimų instituto (IISEPS) atliktos nuomonių apklausos (atliktos 2010 m. spalio mėn.) atsakymais į atvirą klausimą „Ar žinote, kas kandidatuos į prezidento postą šiuose rinkimuose?“, išvardyti kandidatai susidėliojo tokia tvarka: Lukašenka – 72,3 proc., Nekliajevas – 32,4 proc., Sanikovas – 13,6 proc., Ramančiukas – 6,2 proc., Statkevičius – 5,5 proc., Michalevičius – 4,4 proc., Rymašauskis – 3,7 proc. ir „kitas politikas“ (18 pavardžių, kiekvienas po mažiau nei 3 proc.) – 12,1 proc.⁵² Visi opoziciniai kandidatai organizavo individualias rinkimų kampanijas. Ir jie visi, išskyrus du kandidatus (Dzmitrijų Usą ir Viktorą Tereščanką) atstovavo politinėms partijoms arba pilietiniams judėjimams (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. 2010 m. prezidento rinkimų kampanijos Baltarusijoje informacinės-mobilizacinės struktūros ir socialiniai klausimai

Kandidatas	Interneto svetainė	Interneto svetainės tipas (asmeninė ir/ arba partijos/ pavaldžios organizacijos)	Pavaldžios organizacijos	Socialinių klausimų nušvietimas žiniasklaidoje *	Akcentuojami socialiniai klausimai
Ryhoras Kastusiovas	http://narodny.org/	Baltarusijos liaudies fronto (BLF) interneto svetainė	BLF yra įregistruota opozicinė politinė partija	+	politinio teisingumo siekis poreikis reformuoti teismų sistemą pagarba žmogaus teisėms

⁵¹ Demokratišnių institucijų ir žmogaus teisių biuras, *Baltarusijos Respublikos prezidento rinkimai 2010 m. gruodžio 19 d. ESBO/ODIHR rinkimų stebėjimo misijos baigiamoji ataskaita*, Varšuva, <http://www.osce.org/odihr/elections/75713>, 2011 02 22.

⁵² *Prezidento rinkimai 2010: „Vaizdas prieš mūsų“*, IISEPS, October 2010, <http://www.iiseps.org/e10-10-01.html>, 2011 04 25.

Kandidatas	Interneto svetainė	Interneto svetainės tipas (asmeninė ir/ arba partijos/ pavaldžios organizacijos)	Pavaldžios organizacijos	Socialinių klausimų nušvietimas žiniasklaidoje *	Akcentuojami socialiniai klausimai
Aleksandras Lukašenka	http:// president. gov.by/	Oficialus Baltarusijos Respublikos Prezidento portalas	Visos PVSO (ir WVO), valstybės agentūros ir valstybės valdoma žiniasklaida	+++	socialiai orientuota paternalistinė valstybė rūpinimasis piliečių gerove dėmesys vyresnio amžiaus gyventojams ultrakonservatyvi vaikų ir šeimos politika socialinių sluoksnių nebuvimas Baltarusijos visuomenėje atjauta visuomenės „nuskriaustiesiems“
Alesis Michalevičius	http://micha- levic.org/	Asmeninė	Visuomeninis judėjimas „Už modernizaciją“ stokoja ne tik finansinių, bet ir žmogiškųjų išteklių	+	politiniai iššūkiai intensyvesnės socialiai pažeidžiamų grupių įtraukties siekis lygių galimybių skatinimas
Uladzimiras Nekliajevas	http:// nekliaev. org/ http:// nekliaev. org/	Dvi interneto svetainės: asmeninė ir pilietinės kampanijos „Sakyk tiesą“ svetainė	Pilietinė kampanija „Sakyk tiesą“ įkurta 2010 m. pradžioje, paremta sistemingais ir pavieniais veiksmais	++	kova su skurdu atimtų (2008 m.) socialinių pašalpų grąžinimas skurdas ir nedarbas šalyje

Kandidatas	Interneto svetainė	Interneto svetainės tipas (asmeninė ir/ arba partijos/ pavaldžios organizacijos)	Pavaldžios organizacijos	Socialinių klausimų nušvietimas žiniasklaidoje *	Akcentuojami socialiniai klausimai
Jaroslavas Ramančikas	http://roman-chuk2010.org/ http://ucpb.org/	Dvi interneto svetainės: asmeninė ir politinės partijos – Baltarusijos vieningoji piliečių partija (BVPP) svetainė	BVPP yra įregistruota opozicinė politinė partija	++	solidarumas su socialiai pažeidžiamomis grupėmis esamos socialinės apsaugos sistemos neteisingumas žemo nedarbo lygio Baltarusijoje dirbtinumumas skurdas šalyje
Vitalis Rymašauskis	http://rymasheuski.org/ru http://bchd.info/	Dvi interneto svetainės: asmeninė ir politinės partijos – „Baltarusijos krikščionys demokratai“ (BKD) svetainė	BKD yra neįregistruota opozicinė politinė partija	+	demografinės problemos tradicinės krikščioniškosios šeimos vertybės socialinių pašalpų atkūrimas
Andrejus Sanikovas	http://sannikov.by/ http://european-belarus.org/	Dvi interneto svetainės: asmeninė ir pilietinės kampanijos „Europietiška Baltarusija“ svetainė	Pilietinė kampanija „Europietiška Baltarusija“ įkurta 2008 m. pradžioje, paremta sistemingais ir pavieniais veiksmais; Internetinė žiniasklaida, „Charter 97“*	++	raginimas pereiti nuo valstybinio paternalizmo prie socialinės partnerystės reikalavimas didinti socialines pašalpas valstybės atsakomybė už socialiai pažeidžiamus piliečius poreikis atkurti nepriklausomas profesines sąjungas

* „Charter 97“ yra vienas populiariausių Baltarusijos interneto kiekybinės žiniasklaidos portalų, įkurtas 1997 m. 2010 m. rugsėjo mėn. vienas iš jo vadovų, žurnalistas Olegas Bebeninas, buvo rastas negyvas savo namuose. Baltarusijos atsakingosios institucijos tvirtina, kad Bebeninas nusižudė. Tačiau šis paaiškinimas neįtikina žmogaus teisių gynėjų Baltarusijoje ir užsienyje. 2010 m. gruodžio 19 d. „Charter 97“ redaktorė Natalija Radzina buvo suimta ir dviem mėnesiams sulaikyta KGB kalėjime. 2011 m. birželio mėn. ji išvyko iš šalies ir paprašė politinio prieglobsčio Lietuvoje.

Kandidatas	Interneto svetainė	Interneto svetainės tipas (asmeninė ir/ arba partijos/ pavaldžios organizacijos)	Pavaldžios organizacijos	Socialinių klausimų nušvietimas žiniasklaidoje *	Akcentuojami socialiniai klausimai
Mikola Statkevičius	http://statkevich.org/news.php http://bsdpng.org/bsdpng/	Dvi interneto svetainės: asmeninė ir partijos Baltarusijos socialdemokratų partija „Narodnaya Gramada“ (BSD P NG) svetainė	BSDP NG yra neįregistruota opozicinė politinė partija, 2004 m. atskilusi nuo Baltarusijos socialdemokratų partijos	-	ND
Viktaras Tereščanka	http://tereshchenko.org/	Asmeninė interneto svetainė	ND	-	ND
Dzmitrijus Usas	Nėra interneto svetainės	Nėra interneto svetainės	ND	-	ND

Šaltinis: kandidatų interneto svetainės, kokybinis autorių tyrimas.

* Socialinių klausimų nušvietimas žiniasklaidoje kandidatų rinkimų kampanijų metu (kokybinis vertinimas, atliktas Tatsianos Chulitskajos):

-	Apie tai informacijos išvis nėra
+	Nušviečiama kas savaitę
++	Nušviečiama gana išsamiai
+++	Nušviečiama išsamiai

Kampanijos metu nebuvo tikros konkurencijos tarp Lukašenkos ir alternatyvių kandidatų bei buvo gausu spaudimo, priekabiavimo ir netinkamo administracinių išteklių naudojimo atvejų, siekiant reklamuoti esamą prezidentą. Opozicijos kandidatams buvo sunku sulaukti žiniasklaidos, ypač valstybinės televizijos, dėmesio. Bendras prezidento Lukašenkos kampanijos veiklai ir jo oficialioms pareigoms skirtas laikas valstybinės televizijos žinių programose ir pačiu patogiausiu laiku sudarė 89 proc.⁵³. Lukašenka dalyvavo Ketvirtajame visos Baltarusijos liaudies susirinkime, vykusiame 2010 m. gruodžio 6–7 d. Minske, kurį transliavo visi pagrindiniai nacionaliniai

⁵³ ESBO ataskaita, (50 skyrius), p. 3.

televizijos kanalai (ONT, pirmasis kanalas ir CTV)⁵⁴. Daugelyje plačiai cituojamų atsiliepimų renginio dalyviai palaikė prezidento rinkimų kampaniją (susirinkimui pirmininkavo tuometinis ministras pirmininkas Serhejus Sidorskis).

Opozicijos kandidatų politinė kampanija daugiausia apsiribojo internetine žiniasklaida ir keletu internetinių radijo stočių (Radio Racija ir Europos radiju Baltarusijai, transliuojamu iš Lenkijos) bei nepriklausomu televizijos kanalu „Belsat“ (taip pat transliuojamu iš Lenkijos).

2010 m. gruodžio 4 d. nuo 17.00 iki 18.00 pirmuoju Baltarusijos televizijos kanalu vyko kandidatų į prezidento postą debatai tiesioginiame eteri. Tai įvyko pirmą kartą Baltarusijos politinės komunikacijos istorijoje. Buvo rodoma nemokamo eterio laiko programa necenzūruojamu formatu, nors debatus prižiūrėjo du Lukašenkos režimui lojalūs žurnalistai. Šioje laidoje opozicijos kandidatai garsiai kritikavo dabartinį prezidentą, kuris laidoje nedalyvavo⁵⁵.

Svarbus Baltarusijos 2010 m. rinkimų kampanijos veikėjas buvo Baltarusijos prievartos struktūros ir karinės interesų grupės. Jau 2010 m. gruodžio 17 d. KGB ir Vidaus reikalų ministerijos (VRM) atstovai oficialiai įspėjo apie galimus masinius neramumus⁵⁶. Nepriklausoma Baltarusijos ir užsienio žiniasklaida nutekino informaciją apie kampanijos metu tvyrojusią įtampą tarp KGB ir VRM⁵⁷. Tačiau šie pastebėjimai buvo paneigti bendrame KGB vadovo Vadzimo Zaicevo ir VRM ministro Anatolijaus Kulešovo pranešime. Žiniasklaidos komentatoriai ir ekspertai, aptarinėdami karinių interesų grupių

⁵⁴ Visos Baltarusijos liaudies susirinkimas (baltarusių k.: Usebelaruski Narodny S'hod) buvo įkurtas Prezidento dekretu 1996 m. rugpjūčio 29 d. ir patvirtintas Baltarusijos parlamento įstatyme „Dėl respublikinių ir vietos susirinkimų“ (rusų k.: „O respublikanskikh i mestnyh sobranijah“ N r. 411-III, 2000 m. liepos 12 d.). Pagal šį įstatymą susirinkimo tikslas yra „suteikti tiesioginio piliečių dalyvavimo valstybės valdyme galimybę“, o prezidentas jį sukviečia „pagal poreikį“. Pirmieji susirinkimai vyko 1996 m. spalį ir 2001 m. gegužę prieš prieštaringuosius referendumus, labai išplėtusius prezidento galias. Trečiasis susirinkimas buvo sušauktas 2006 m. kovo mėn. Paprastai susirinkimai vyksta Respublikos rūmuose (didžiausioje salėje Minsko centre). Dėl tikslaus delegatų skaičiaus kiekvieną kartą sprendžia pats prezidentas, „kad būtų proporcingai atstovaujama visiems Baltarusijos regionams“.

⁵⁵ Rastaev D., *S'eli debaty. Agitacionny razgul dostig apogeya* [„Televizijos debatai išnaudoti. Kampanijos šventė pasiekė apogėjų.“], 2010 m. gruodžio 6 d., <http://belgazeta.by/20101206.48/010016521/>, 2011 04 20 (rusų k.).

⁵⁶ BELTA, *Otdel'nye predstaviteli oppozicii pytalis' zakupit' elektroshokery i petardy*, [Kai kurie opozicijos atstovai bandė nusipirkti petardų ir elektros šoką sukeliančių įtaisų], 2010 m. gruodžio 17 d., http://www.belta.by/ru/all_news/politics/Otdelnye-predstaviteli-oppozitsii-pytalis-zakupit-elektroshokery-i-petardy---KGB_i_535954.html, 2011 04 20 (rusų k.).

⁵⁷ Baltarusijos ir užsienio žiniasklaidoje pasirodė medžiaga, pavyzdžiui, „Podpolkovnik KGB v otstavke; belaruskie spetsluzby ispol'zuut Lukashenko dlya prinyatiya vygodnyh dlya nih reshenii“ [Į pensiją išėjęs KGB pulkininkas; Baltarusijos slaptosios tarnybos naudoja Lukašenką savo sprendimams propaguoti] <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,14767520,00.html> 2011 01 14 (rusų k.). Iš Baltarusijos žiniasklaidos, „Baltarusijos partizanas“ ir jo žurnalistė Svetlana Kalinkina (laikraštis 'Narodnaya Volya') buvo aktyviausi, rašydami apie slaptųjų tarnybų vaidmenį rinkimų kampanijoje.

vaidmenį laikotarpiu po rinkimų pabrėžė, kad represijose po rinkimų galėjo dalyvauti ne tik Baltarusijos, bet ir Rusijos slaptosios tarnybos⁵⁸.

Kalbant apie triuškinančią Lukašenkos pergalę, 2010 m. prezidento rinkimų rezultatai nedaug skyrėsi nuo ankstesnių sufabrikuotų rinkimų Baltarusijoje. Lukašenka laimėjo, surinkęs 79,6 proc. (išsamūs rezultatai 3 priede). Įdomu, kad dar 2011 m. vasarą apibendrinti rezultatai iš visų apylinkių nebuvo paskelbti nei Centrinės rinkimų komisijos interneto svetainėje, nei jokia kita oficialia forma.

Prezidento rinkimų kampanija ir ypač laikotarpis po rinkimų atspindėjo augantį Baltarusijos piliečių pilietinį sąmoningumą. Demonstrantų skaičius Minske 2010 m. gruodžio 19 d. siekė – remiantis įvairiais skaičiavimais – apie 20 – 40 tūkstančių. Tai galima paaiškinti santykinio visos politinės kampanijos liberalumu, sutelkusiu piliečius⁵⁹, ir rinkėjų nepasitenkinimu šalies politine bei socialine ir ekonomine padėtimi. Kelios pilietinės iniciatyvos, skirtos paremti gruodžio 19 d. ir vėliau sulaukytiems asmenims, toliau stiprino Baltarusijos trečiojo sektoriaus politinį pobūdį. Pavyzdžiui, prieš Kalėdas 2010 m. internete buvo pradėta pilietinė kampanija „Angelas sargas“ [Angel chranitel'] (www.by-angels.org). Ji buvo skirta koordinuoti įkalintuosius palaikančiųjų veiksams. Nepaisant to, prievartos struktūros ir slaptosios tarnybos toliau tvirtai skverbėsi į Baltarusijos viešąją erdvę ir trečiąjį sektorių.

6. Socialinės politikos diskursas 2010 m. Lukašenkos kampanijoje

Pagrindiniai teiginiai socialine tema Lukašenkos rinkimų kampanijoje buvo tokie: gyvenimo kokybės gerinimas; parama šeimoms, auginančioms tris ir daugiau vaikų, išmokų už vaikus didinimas; būsto programų raida, pensijų didinimas; kova su nedarbu. Prezidentas pabrėžė būsimą socialinę raidą, kurią būtų galima užtikrinti ultrakonservatyviomis vaikų ir šeimos politikos priemonėmis, kai vaikai garantuoja aprūpintą senatvę savo tėvams (taip atleisdami valstybę nuo rūpinimosi vyresnio amžiaus piliečiais). Savo rinkimų kampanijoje Lukašenka skelbė, jog „būdami socialiai orientuota valstybė, turime saugoti juos [be šeimos globos likusius senus žmones]! Jei paliksime juos neviltyje, mus paliks mūsų pačių vaikai“⁶⁰.

Viešuose pasisakymuose 2010 m. rudenį Lukašenka abejojo pačiu visuomenės skirstymu į sluoksnius (vargšai prieš turtinguosius) Baltarusijoje ir sveikino savo tautos

⁵⁸ Tomkovich A., *KGB vs FSB i drugie igry specslujb* [KGB prieš FSB ir kiti slaptųjų tarnybų žaidimai], 2010 m. lapkritis, <http://nmnby.eu/news/discussions/2921.html>, 2011 08 03 (rusų k.).

⁵⁹ Martinovich V., *Kak proiti k peremenam?* [Kaip pereiti prie pokyčių?], 2010 m. gruodžio 13 d., <http://belgazeta.by/20101213.49/010080141/>, 2011 04 21 (rusų k.).

⁶⁰ Kandidato į prezidento postą Aleksandro Lukašenkos rinkimų programa, *Belarus Segodnya*, <http://sb.by/post/108854/>, 2010 11 27.

homogeniškumą. Pasak prezidento, piliečiai neturėtų laikyti savaime suprantama jokios socialinės paramos ir, ją gaudami, turėtų jaustis įsipareigoję. Savo kalbose Lukašenka reiškė susirūpinimą kiekvienu „sudėtingoje gyvenimo situacijoje“ atsidūrusiu piliečiu. Tokia atjauta ir noras padėti nuskriaustiesiems priešinamas (rinkos) individualizmo ir vartotojiškumo kultūrai. Prezidentas paternalistiškai pabrėžia priežastinį ryšį tarp valstybės socialinės paramos teikimo ir piliečių lojalumo bei dėkingumo politiniams lyderiams. Savo metiniame kreipimesi į tautą 2010 m. balandžio 21 d. Lukašenka pabrėžė, kad „žmonės nemokamai lankosi valstybinėse ligoninėse ir lanko mokyklas, o valstybei nieko nėra duodama nemokamai, tačiau jie [žmonės] tai pamiršta“⁶¹. Visos Baltarusijos liaudies susirinkimo atidarymo kalboje Lukašenka atvirai rinkimų nuotaika pareiškė, kad „valstybė savanoriškai prisiima daugumą socialinės apsaugos išlaidų“⁶². Nepaisant didėjančio deficito ir besitęsiančio neoliberalaus socialinių išlaidų mažinimo, 2010 m. prezidento rinkimų kampanijos metu Lukašenka tęsė paternalistinio ir populistinio pobūdžio diskursą: akcentavo socialiai orientuotą valstybę, rūpestį piliečių gerove (ypač rajonuose ir miesteliuose) ir buvo labai dėmesingas vyresniems gyventojams.

7. Opozicijos kandidatų dėmesys socialiniams klausimams

Alternatyvių kandidatų programų kertinis akmuo buvo asmeninė prezidento Lukašenkos kritika. Jis buvo kaltinamas pabloginęs santykius su Rusija ir pasiekęs patą santykiuose su ES. Lukašenkos oponentai propagavo ekonomikos modernizavimą kaip vienintelį būdą reformuoti Baltarusijos ekonomiką. Alternatyvūs kandidatai išreiškė nuogąstavimų dėl demografinės krizės ir ragino grąžinti socialines išmokas (ypač vaikų ir pensininkų turėtas nuolaidas transportui, sumažintas 2008 m.); taip pat jie kritikavo trumpalaikes darbo sutartis (plačiai naudojamas ir remiamas provyriausybiinių Baltarusijos profsajungų, kaip priemonę darbuotojų nepasitenkinimui kontroliuoti) ir siūlė pensijų sistemos reformos idėjas, o kai kas net kalbėjo apie privačių pensijų fondų poreikį.

Stipriausius socialinius nuogąstavimus reiškė Jaroslavas Ramančiukas, neoliberalų kandidatas, pristatęs rinkimų kampaniją „Milijonas naujų darbo vietų Baltarusijoje“. Savo programoje Ramančiukas kalbėjo apie „didžiąją visuomenę“, suprantamą kaip solidarumo su socialiai pažeidžiamomis grupėmis tinklą. Kan-

⁶¹ Pasakyta 2010 m. balandžio 21 d. parlamento Atstovų Rūmuose ir transliuota tiesiogiai per pirmąjį nacionalinį televizijos kanalą. Kalbos stenograma skelbiama oficialioje Baltarusijos prezidento interneto svetainėje <http://president.gov.by/press10256.html>, 2011 08 21 (rusų k.).

⁶² Baltarusijos Respublikos Prezidentas, *Kalba Ketvirtajame visos Baltarusijos liaudies susirinkime*, 2010 m. gruodžio 6 d., <http://president.gov.by/press101782.html#doc>, 2011 08 02 (rusų k.).

didatas pabrėžė, kad neteisinga, kai „didelę pensiją gauna deputatas, bet ne eilinis darbininkas“ (televizijos kalba, 2010 11 25). Ramančiukas akcentavo dirbtinai mažą nedarbo lygį Baltarusijoje ir kalbėjo apie šalyje tvyrantį skurdą.

Pagrindinis opozicijos kandidatas Andrejus Sanikovas skelbė perėjimą nuo paternalizmo prie socialinės partnerystės „ot paternalizma k socialnomu partnerstvu“ (rusų k.). Jis reikalavo atkurti socialines pašalpas ir padidinti socialinės paramos išmokas (stipendijas, pensijas, tėvystės pašalpas). Sanikovas pabrėžė, kad „socialiai pažeidžiami piliečiai turėtų gauti daugiau (iš valstybės)“ (televizijos kalba 2010 12 01). Papildomų lėšų tokiam jų persikirstymui turėtų atsirasti sumažinus biurokratinės išlaidas. Sanikovas palaikė idėją įteisinti tikras profsajungas kaip nepriklausomas organizacijas, ginančias tikrąsias darbuotojų teises.

Gerai finansuojamo opozicijos kandidato Uladzimiro Nekliajevo interneto svetainėje „Sakyk tiesą“ atskiras skyrelis buvo skirtas socialiniams klausimams ir aktyvistų kreipimuisi į pareigūnus pavyzdžiams.⁶³ Nekliajevas žadėjo kovoti su skurdu, kurį dabartinis režimas neigia. Nekliajevas teigė atkursiantis ir padidinsiantis socialines pašalpas, kurios 2008 m. buvo atimtos iš žmonių (televizijos kalba, 2010 12 03). Nekliajevo kampanijos metu socialiniai klausimai buvo dažnai pasitelkiami, siekiant įtikinti rinkėjus. Kandidatas pradėjo įgyvendinti projektą internetinių patariamųjų tarybų, veikiančių greta visuomenės patariamųjų tarybų, organizuojamų PVSO „Belaya Rus“ (žr. aukščiau).

Nacionalistinių konservatyvių pažiūrų kandidatas Vitalis Rymašauskis susitelkė ties šeimos problemomis. 2009 – 2010 Rymašauskio partija BKD įgyvendino projektą „Mocnaya Syam'ya – Mocnaya Belarus“ (baltarusių k.) [„Tvirta šeima – tvirta Baltarusija“], skirtą visuomenei apie demografines problemas informuoti. Rymašauskis pabrėžė tradicines krikščioniškas šeimos vertybes ir reiškė tvirtas patriarchalines mintis. Rymašauskio prezidento rinkimų programoje⁶⁴ buvo propaguojama laisvąja rinka paremta, tačiau socialiai orientuota ekonomika. Jis palaikė idėją sugrąžinti socialines pašalpas (ypač studentams ir Černobylio avarijos ir atstatymo operacijų darbininkams). Kitas konservatorių kandidatas Ryhoras Kastusiovas⁶⁵ daugiausia dėmesio skyrė politiniam teisingumui ir pabrėžė poreikį reformuoti teismų sistemą bei gerbti žmogaus teises.

Vienas iš jauniausių kandidatų į prezidento postą (35-erių metų amžiaus) Alesis Michalevičius savo rinkimų kampanijoje „Baltarusija: evoliucijos strategija“ pabrėžė politinius pokyčius (laikytis „stabdžių ir atsvarų“ bei valdžių padalijimo principo, viešai kontroliuoti valstybės institucijų veiklą, sukurti daugiapartinę sistemą ir kt.). „Pažeidžiamų grupių įtrauktis ir lygių galimybių visuomenės kūrimo“ principas buvo

⁶³ Žr. skyrių „Melo lygis“ (Rate of Lie) interneto svetainėje „Sakyk tiesą“ <http://zapraudu.info> 2011 04 21 (rusų k.).

⁶⁴ Rymašauskis V. Rinkimų programa 'Hrysciyanskaya Belarus – Spravyadlivaya Ulada' [„Krikščioniška Baltarusija – tik galia“], <http://www.sb.by/post/109065/> 2011 04 18 (baltarusių k.).

⁶⁵ Kastusiovas R. Rinkimų programa „Svaboda i adkaznasc'. Ekanamichny rost. Nezavisimosc' i Euraatlantychny Vybar“ [„Laisvė ir atsakomybė. Ekonominis augimas. Nepriklausomybė ir euroatlantinis pasirinkimas“] http://narodny.org/bnf/kampaniji/vybary_2010/376.shtml 2011 08 13 (baltarusių k.).

aprašytas politinės programos dalyje „Solidarumas Baltarusijoje“. Kandidatas, neslėpęs praeityje buvęs karininku, vienos nedidelės Baltarusijos socialdemokratų partijos lyderis Mikola Statkevičius, susitelkė ties asmenine Lukašenkos kritika. Panašiai ir Tereščanka susitelkė ties ekonominiais klausimais, o Usas išsakė trumpus pareiškimus prieš Lukašenką, kuriais reikalaujama nacionalinės rinkimų teisės reformų.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Lukašenkos rinkimų kampanijos centre buvo socialinės problemos, tačiau opozicijos kandidatų programose jos atsidūrė pakraščiuose. Iš tiesų Lukašenkos ir devynių alternatyvių kandidatų programų socialinių klausimų idėjos nė kiek nesutapo. Lukašenka toliau propagavo valstybės vykdomą politiką, kur trečiajam sektoriui tenka minimalus subsidiarusis - kolaboracionistinis vaidmuo, o opozicijos kandidatai drąsiai palaikė liberalųjį trečiojo sektoriaus, aktyviai dalyvaujancio kuriant socialinę politiką, skirtą neveiksniai valstybei kompensuoti, modelį. Tik Andrejaus Sanikovo rinkimų kampanijoje matomos užuominos į neišnaudotą potencialą, kurį galėtų sukurti valstybės ir trečiojo sektoriaus partnerystė Baltarusijoje.

Išvados

Stebime, kad valstybės dominavimas socialinės politikos srityje lieka praktiškai nekintamas, o trečiasis sektorius (kaip ir privatus verslas) toliau spraudžiamas į valstybės vadovaujamų socialinės politikos ir politinės komunikacijos rėmus Baltarusijoje. Skirtingai nuo demokratinių režimų, kur NVO veikia kaip tarpininkai tarp rinkos ir valstybės ir aktyviai dalyvauja sprendžiant socialines problemas, Baltarusijos trečiąjį sektorių ir jo rėmėjus valstybė marginalizuoja.

Tyrimas rodo, kad valstybė valdo politinę komunikaciją Baltarusijoje ir net rinkimų kampanijos metu ji veiksmingai mažina trečiojo sektoriaus ir alternatyvių kandidatų diskurso galimybes. Valstybė (su prezidentu Lukašenka priešakyje) yra pagrindinė ir beveik neginčijama socialinės politikos kūrėja ir įgyvendintoja bei viešojo diskurso socialiniais klausimais formuotoja.

Valstybinės viešosios organizacijos (VVO) ir provyriausybinės socialinės organizacijos (PVSO) yra valstybės agentės, padedančios įgyvendinti socialinę veiklą, skirtą socialiniam nepasitenkinimui sušvelninti, ir nesirūpinančios veiklos efektyvumu ar tuo, kaip jų paslaugas vertina piliečiai. Šios organizacijos atstovauja subsidiariajam - kolaboracionistiniam valstybės ir trečiojo sektoriaus santykio tipui. Iš anksto parengtas šių organizacijų dalyvavimas viešosios politikos procese bei rinkimuose jas paverčia kruopščiomis valstybės sumanytų iniciatyvų propaguotojomis.

Opozicinės NVO ir Lukašenkai priešiški politikai pačioje Baltarusijoje savo veiklą ir deklaracijas riboja liberaliuoju valstybės ir trečiojo sektoriaus santykio tipu, kur dominuoja protestai prieš valstybę (Lukašenkos valdžią). Iš tiesų, liberaliosios NVO ir alternatyvieji kandidatai 2010 m. rinkimuose nedaug dėmesio teikė soci-

alinei politikai, o susitelkė į politines laisves ir pagrindines žmogaus teises. Tačiau atrodo, jog analizuojant opozicinių NVO ir alternatyvių kandidatų į prezidento postą politinę komunikaciją iš kultūrinės antropologijos perspektyvos (principas „iš apačios į viršų“, kokybinių interviu ir stebėjimo dalyvaujant taikymas), užuot apsiribojus institucinės sistemos ir diskurso analize, galima aptikti daugiau aktyvaus pilietinio įgalinimo atvejų, kylančių iš Baltarusijos trečiojo sektoriaus, nors šiems atvejams labai trūksta matomumo viešojoje erdvėje.

Kaip įprasta nedemokratinio režimo sąlygomis, prievartos struktūros (KGB, karinės interesų grupės) taip pat rado vietą Lukašenką propaguojančioje politinėje komunikacijoje 2010 m. prezidento rinkimų kampanijos metu. Dar labiau prievartos struktūrų reikšmė išaugo po rinkimų. Jos neleido ir neleidžia bent kiek veiksmingiau išnaudoti trečiojo sektoriaus potencialo Baltarusijos viešojoje politikoje.

1 priedas. Tyrime naudoti informacijos šaltiniai (2010 m. rugsėjis – gruodis)

1. Baltarusijos Respublikos prezidento Aleksandro Lukašenkos viešosios kalbos (iššifruotos stenogramos) iš oficialiosios interneto svetainės <http://www.president.gov.by>.
2. Kitų 2010 m. prezidento rinkimų kandidatų viešosios kalbos, publikacijos ir rinkimų programos bei jų interneto svetainių medžiaga.
3. Informacinio analizės centro prie Baltarusijos Respublikos prezidento administracijos informacijos –propagandos grupėms parengta medžiaga (rusų k. „informaciono-propagandistkije grupy“).
4. Didžiausių Baltarusijos interneto naujienų agentūrų publikacijos internete: Belta <http://www.belta.by/> ir Belapan <http://www.naviny.by/>. Pirmoji –valstybinė, transliuoja oficialią informaciją. Antroji – privati naujienų agentūra, viešinti oficialių ir opozicinių šaltinių informaciją. Taip pat rėmėmės populiarios opozicinės internetinės naujienų agentūros „Belarusian Partyzan“ publikacijomis (<http://www.belaruspartisan.org/bp-forfe/>). „Belarusian Partyzan“ žinomas dėl Baltarusijos pareigūnų kritikos (šantažo, kompromituojančios medžiagos) ir interneto naujienų agentūros „Charter 97“ (<http://charter97.org/be/news/>), kuri atvirai rėmė Sanikovą kaip kandidatą į prezidento postą straipsnių.
5. Straipsniai iš valstybinių dienraščių „Narodnaya Gazeta“ ir „Belarus Segodnya“ (buvęs „Sovetskaya Belarus“) bei nepriklausomos žiniasklaidos: savaitraščio „Belgazeta“, dienraščių „Nasha Niva“ ir „Narodnaya Volya“.
6. Analitiniai tekstai iš Baltarusijos intelektualinio internetinio žurnalo „Nashe Mnenie“ [Mūsų nuomonė] (<http://nmnby.eu/>), kur analizuojamas buvusių KGB pareigūnų ir karininkų dalyvavimas rinkimuose Baltarusijoje.
7. Informacija iš Baltarusijos trečiojo sektoriaus organizacijų interneto svetainių.
8. Analitinės ataskaitos ir nuomonių apklausų duomenys iš Nepriklausomo socialinių-ekonominių ir politinių tyrimų instituto (IISEPS, vadovas Olegas Manaevas)

(<http://www.iiseeps.org/eindex.html>), Rytų Europos studijų centro (EESC, Vilnius, Lietuva, vadovas Vytis Jurkonis) (<http://www.eesc.lt/en>).

9. Baltarusijos Respublikos įstatymai ir norminiai aktai iš oficialios interneto svetainės <http://www.pravo.by>.
10. Baltarusijos Respublikos Centrinės rinkimų komisijos (CRK) interneto svetainė (<http://www.rec.gov.by/>).
11. Tarptautinių organizacijų, tokių kaip JTVP (<http://undp.by/en>) ir ESBO (www.osce.org), ataskaitos.

2 priedas. Baltarusijos trečiojo sektoriaus organizacijos (minėtos straipsnyje)

Opozicinės NVO	Valstybinės viešosios organizacijos VVO	Provyriausybinės socialinės organizacijos PVSO
<ul style="list-style-type: none"> • Baltarusijos prodemokratiškos NVO asamblėja <p>Žmogaus teisių organizacijos:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nacionalinis žmogaus teisių gynimo susivienijimas. Baltarusijos Helsinkio komitetas (BHK) • Žmogaus teisių centras „Viasna“ (neregistruotas) <p>Ekspertų NVO:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Baltarusijos Strateginių studijų institutas (BSSI) (registruotas Lietuvoje) • Nepriklausomo socialinių-ekonominių ir politinių tyrimų institutas (IISEPS) (registruotas Lietuvoje) <p>Jaunimo organizacijos:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jaunimo NVO „Malady Front“ [Jaunimo frontas] (registruota Čekijos Respublikoje) <p>Politinės partijos ir visuomenės judėjimai:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Judėjimas už laisvę (vadovaujamas Aleksandro Milinkevičiaus, buvusio kandidato į prezidento postą 2006 m.) <p>Kitos organizacijos:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tarptautinė organizacija už verslumo laisvę (registruota Ukrainoje) • Respublikinė verslininkų organizacija „Perspektyva“ • Tarptautinė ugdymo NVO ACT 	<ul style="list-style-type: none"> • DOSAAF – Savanoriška pagalbos kariuomenei, oro pajėgoms ir kariniam laivynui asociacija • Dynamo – Baltarusijos fizinio ugdymo ir sporto draugija • Baltarusijos medžiotojų ir žvejų draugija • Baltarusijos draugija „Vedy“ (Žinios) • Prezidento sporto klubas • Baltarusijos respublikinė vandens telkinių gelbėjimo draugija • Baltarusijos savanoriška ugniagesių draugija 	<p>Didžiosios PVSO:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Respublikinė socialinė organizacija „Belaya Rus“ (Belaya Rus') • Baltarusijos moterų sąjunga (BMS) • Baltarusijos respublikinė jaunimo sąjunga (BRJS) • Baltarusijos profesinių sąjungų federacija (BPSF) • Baltarusijos veteranų (Antrojo pasaulinio karo) socialinė organizacija • Baltarusijos Stačiatikių Bažnyčia (BSB) <p>Smulkiosios PVSO:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Asociacijų ir fondų paramos centras (AFPC) • Baltarusijos Raudonasis Kryžius (BRK) • Baltarusijos socialinių darbuotojų asociacija (BSDA)

3 priedas. Prezidento rinkimų rezultatai:
 oficialūs (CRK) ir alternatyvūs
 (IISEPS nacionalinė nuomonių apklausa)

Kandidatas	Oficialūs CRK rezultatai Procentai balsų (%)	IISEPS rezultatai Procentai balsų (%)
Lukašenka	79,6	51,1
Sanikovas	2,43	6,1
Nekliajevas	1,78	8,3
Rymašeuskis	1,09	3,7
Ramančiukas	1,98	3,2
Michalevičius	1,02	2,7
Statkevičius	1,05	1,7
Kastusiovas	1,97	1,6
Tereščanka	1,19	0,6
Usas	0,39	0,5
Prieš visus kandidatus	6,5	5,1
Balsavusių rinkimuose	90,65	Duomenų nėra

Šaltinis: CRK informacija⁶⁶ ir IISEPS nuomonių apklausos rezultatai⁶⁷.

NB: bendri oficialūs skaičiai labai skiriasi nuo IISEPS paskelbtų nuomonių apklausos rezultatų, tačiau vis tiek patvirtina Lukašenkos pergalę pirmojo 2010 m. prezidento rinkimų turo metu.

⁶⁶ Baltarusijos Respublikos Centrinė rinkimų komisija, *Prezidento rinkimų rezultatų skelbimas*, <http://www.rec.gov.by/pdf/prb2010/soob9.pdf>, 2011 08 02.

⁶⁷ IISEPS, *Nacionalinės nuomonių apklausos 2010 m. gruodžio 21-31 d. rezultatai* <http://www.iiseps.org/data10-43.html>, 2011 08 02.